
SADRÜŞŞERİA'NIN NESİH KONUSUNA YAKLAŞIMI

Sadr Al-Shariah's Approach To Nash

Sezai BEKDEMİR*

Özet

Sadrüşşerîa es-Sânî (747/1346), neshi hükmün müddetinin beyanı olarak tarif etmiştir. Sadrüşşerîa, fıkıh usûlünün diğer konularında olduğu gibi nesih konusunu da izah ederken nakli delillerin yanında akli delillere de sık sık müracaat etmiştir. O, nesih konusuna iki ayrı açıdan nazar etmiştir. Ona göre nesih Şâri' (Allah) açısından hükmün beyanı, mükellef (kullar) açısından ise hükmün tebdîli hadisesidir. O, nass üzerine ziyâde, gayri mukarin müstakîl bir delille yapılan tahsis ve şer'u men kablênâ gibi konuları nesih konusuyla ilişkilendirerek açıklamıştır. Bu yönüyle Sadrüşşerîa, tutarlı kurallar bütünü diyebileceğimiz İslam Hukuku ilmi alanında tutarlı ve ilkeli bir duruş sergilemiştir. Sadrüşşerîa'ya göre sonraki şeriatlar, öncekilerin hüküm açısından sürelerinin bittiğini ifade eder. Kur'an-ı Kerim ise önceki kitapların hükmünü ortadan kaldırmıştır/neshetmiştir. Bu bakımdan Sadrüşşerîa, tahrif edilmiş Tevrat'ın hükmünü ortadan kaldıran nesih olayını Yahudilerin inkâr etmelerinin normal bir durum olduğunu ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler; Sadrüşşerîa, Nesih, Nass, Tahsis ve Şer'u Men Kablênâ.

Abstract

Sadr al-Shariah al-Thânî (747/1346), defined "Nash" (abrogation) as the declaration of the duration of "Hukm". Sadr al-Shariah often applied not only to rational evidences but also evidences from Nass (Text) (primary sources of Islam, The Qur'ân and Sunnah) while explaining "Nash" as the other subjects of *Uşûl al-fiqh* ([Islamic jurisprudence](#)). He regarded" Nash" as two different points of view: the first one; Nash is a declaration of Hukm with regard to Shari'a meaning Lawgiver (Allah) and the other one is an amendment of a hukm with regard to mukallaf (a person obligated by law to act a legal duty in accordance with Allah's orders). He explained some subjects associating to Nash such as annexing a hukm to nass, primary sources of Islam, The Qur'ân and Sunnah, validity of ahkam in previous sharias,

---

* Yrd. Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı

allocations made to an independent evidence. From this aspect, Sadr al-Shariah exhibited consistent and principled attitude in Islamic law which we call it as the consistent body of rules. According to Sadr al-Shariah: Subsequent sharias state that expiry of durations of the previous ones. The Qur'ân abrogated the Ahkam in the previous holy books. From this point of view, he stated that it is very normal for Jews to deny Nash which annulled the ahkam of the distorted Torah.

Keywords: Sadr al-Shariah, Nash, Nass (Text), Tahsis and Validity of Ahkam in Previous Sharias.

Giriş

Nesih meselesi İslam Hukuk Usûlü'nün temel konularından biridir. Neshin vuku bulduğu Kur'an ayetleri içerik açısından bu ilmin (İslam Hukuk Usûlü) aslı kaynağıdır. “Bir ilmin ana hatlarını ve esaslarını kuşatamayan kişinin ilmine güvenilmeyeceği gibi ondan ilmin inceliklerine ve hedeflerine erişmesi de beklenemez”² düsturundan hareketle bir fakîhin bu ilimleri bilmesi, bu ilimlerin usullerine ve metotlarına vakıf olması elzemdir. Nesih bahsi de bu alanda araştırma yapanların bilmesi gereken konulardandır. Zira Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin hayata tatbiki için anlaşılması gereken konulardan belki de en önemlisi nesih meselesidir. Birbiriyle yakından alakalı olan Kur'an ayetlerinin gereği gibi anlaşılması bu meselenin anlaşılmasına bağlıdır. Müteahhir Hanefi fakihi olan Sadrüşşerîa es-Sânî'de (747/1346) fıkıh usûlüne dair kaleme aldığı “et-Tavzîh” adlı eserinde bu konuya geniş yer ayırmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Klasik fıkıh kaynaklarında geçtiği üzere İslâm âlimlerinin (neshin aklen caiz ve şer'an vaki oluşu) üzerinde icma' ettiği³ neshin, lügavî/sözlük ve istilahî/terim anlamları şu şekildedir:

Sözlükte nesih; “Bir kitabı harfî harfîne kopyalamak, bir şeyin iptali ve yerine başkasının ikame edilmesi, bir şeyin başkasıyla değiştirilmesi (tebdîl), bir şeyi olduğu gibi başka bir yere nakletmek, izâle, tehâvül, tedâvül

² Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselam (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1993), 15.

³ Ferhat Koca, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 583.

ve ref” manalarına gelir.⁴ Râgıb el-İsfehânî'nin ifadesiyle (502/1108) nesih: “Bir şeyi onun peşinden gelen başka bir şeyin yok etmesidir. Güneşin gölgeyi, gölgenin de güneşi yok etmesi veya yaşlılığın gençliği yok etmesi gibi. Nesihden bazen izale (yok etmek) bazen ispat (bırakma) bazen de hem izale hem de ispat anlaşılır. Kitabın neshi ise, bir hükmün ondan sonra gelen başka bir hükümle silinmesi, yok edilmesidir.”⁵

Terim olarak neshi, Müttekaddim âlimler, mutlakın takyidi, âmın tahsisi, mücmelin beyânı, şer’î bir hükmün sonradan gelen başka bir şer’î delil tarafından kaldırılması gibi anlam yelpazesi içerisinde kullanırken müteahhirin âlimler, neshi bu anlamlardan sadece “şer’î bir hükmün sonradan gelen başka bir şer’î delil tarafından kaldırılması” anlamında kullanmışlardır.⁶

Nesih konusunu beyân-ı tebdîl başlığı altında değerlendiren Sadrüşşerîa, bu konuda Pezdevî'nin (482/1089); “Nesih, şeriat sahibi katında müddeti malum olan mutlak hükmün müddetini beyândır. Allah, insanlar hakkında hükmün zahiri beka bulsun diye o hükmü mutlak olarak bildirmiştir. Dolayısıyla nesih, bizim hakkımızda tebdîl, şeriat sahibi hakkında beyân-ı mahz olmuştur. Zira Şârî’, hükmün ne kadar süreyle geçerli olacağını bilmektedir”⁷ şeklindeki yapmış olduğu izahı tercih etmiştir.⁸ Pezdevî, bu tanımda “hükmün beyânı” kaydı ile hüküm olmayan şeylerin beyânını ve “mutlak” kaydı ile de muvakkat hükmü tanım dışı bırakmak istemiştir. Sadrüşşerîa’ya göre nesih, Allah açısından bakılınca hükmün beyânı, kullar açısından bakılınca ise hükmün tebdîli hadisesidir.

⁴ Ahmed b. Ahmed ez-Zebidî, *Tacü'l-Arus*, thk. Komisyon (İskenderiye: Dârü'l-Hidâye, t.y.) 2:282; Muhammed İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâr Sâder, 1992) 3:61; Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta'rifat*, thk. Komisyon (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1985), 309; Ebü İshak eş-Şîrâzî, *el-Lüma fi Usûli'l-Fıkh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1985) 1:56; Mesud b. Ömer et-Teftazânî, *Şerhü't-Telviḥ ale't-Tavzih* (Kahire: Mektebetü Sabîh, t.y.), 2:62; Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr 'an Usûli Fahrilislâm el-Pezdevî*, thk. Muhammed Mu'tasım billâh el-Bağdâdî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, 1994), 3:154.

⁵ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1402) 801.

⁶ İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebu Ubeyde (Kahire: Daru İbn Affân, 1997), 3:344.

⁷ Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Pezdevî, *Usûlü Pezdevî*, (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y.), 3:156.

⁸ Ubeydullah b. Mesud Sadrüşşerîa, *et-Tavzih fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, thk. Âlü Mustafa el-Misbâhî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1971), 368.

Hanefî hukukçuları ileri gelenlerinden Cessâs'ın (370/981); "Nesih, bizim takdir ve tevehhümümüzde bekası caiz olan hükmün müddetini beyândır. Böylelikle, bizim için, o hükmün müddetinin bu sınıra kadar olduğu ve bundan sonra o hükmün artık, murad edilen olmaktan çıktığı belli olur"⁹ şeklindeki nesih tarifi ile Serahsî'nin (483/1090); "Şâri' açısından, mensûh hükmün müddetini beyân, bize göre ise bu hükmün diğer bir hükümle tebdîlidir. Dolayısıyla nâsîh gelmemiş olsaydı daha önce bilinen durum devam edecekti"¹⁰ şeklindeki nesih tarifi dikkate alındığında Sadrüşşerîa'nın nesih konusunda Serahsî'den etkilendiği görülmektedir. Bununla birlikte Sadrüşşerîa'nın nesih ile ilgili açıklamalarını daha iyi anlamak için onun izahlarının merkezindeki âlimlerin -Gazzâlî (505/1111), Fahreddin er-Râzî (606/1209) ve İbnü'l-Hâcib'in (646/1248)- nesih tariflerini ve bu konuya yaklaşımlarını bilmek gerekir. Bu âlimlerin konuyla ilgili görüşleri kısaca şöyledir;

Mütakellimin usûlcülerden Gazzâlî ile Râzî, nesih tarifine "hıtab" lafzını ilave etmişlerdir. Gazzâlî, neshi; "önceki hitapla sabit olan hükmün, daha sonra gelen ve bu hükmün kalktığına delalet eden hitaptır"¹¹ şeklinde tarif etmiştir. Bu suretle tanım lafıza, fahvâya, mefhuma ve diğer delillere şamil olabilmektedir. Dolayısıyla Gazzâlî, "nass" lafzı yerine "hıtab" lafzını tercih etmiştir. Gazzâlî'nin tanımındaki "önceki hitab" kaydıyla, ibadetlerin ilk defa vacip kılınmasını nesih tanımı dışında bırakmıştır. Ayrıca o, "emrin ve nehyin kalkması" yerine getirilen "hükmün kalkması" kaydını getirmek suretiyle de nedb, kerâhe ve ibâha gibi bütün hüküm çeşitlerini tanım içine almıştır. Gazzâlî, neshin hakikatini "kaldırma" olarak değerlendirmiştir. Ona göre önceki hüküm sabit olmasaydı, sonraki hüküm kaldırıcı olmayacaktı. Tanımda "zaman bakımından sonra olma" kaydının getirilme sebebi de budur.¹²

Râzî ise neshi "önceki bir hitapla sabit olan bir hükmün kalktığına delalet eden hitabdır" şeklinde tanımlamış ve bu tanımında "hıtab" lafzını kullanarak bununla Allah ve Rasulü'nden nakledilen söz ve fiilleri kastetmiştir. Böylelikle nassın neshedici olduğunu kabulde beraber şer'in yani

⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfî'l-Kuveytiye, 1994), 2:199.

¹⁰ Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Usûl* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1973), 2:54.

¹¹ Gazzâlî, *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, 1:86.

¹² Gazzâlî, *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, 1:159-160.

nassların, akli hükümlerde nâsîh olmayacağını ifade etmiştir.¹³ Tanıma göre müterâhî olmayan gaye, şart ve istisna ile kayıtlanan hüküm tarif dışı kalmaktadır.

Usûl âlimlerinin genel olarak kabul ettiği¹⁴ ancak Sadrüşşerîa'nın eleştirdiği nesih tarifi İbnü'l-Hâcib'e aittir. O, neshi şöyle tarif etmiştir; “Şer’î bir hükmün daha sonra gelen başka bir şer’î delille kaldırılmasıdır.”¹⁵ İbnü'l-Hâcib, nesih tarifinde “ibahatu'l-asliye”yi tanım dışında bırakmak için “şer’î” ibaresini; uyku, ölüm ve gaflet hallerinde hükmün kaldırılması durumunu tanım dışında bırakmak için “şer’î delil ile” ibaresini; hükme bitişik olan durumları nesih tanımı dışında bırakmak için de “sonradan gelen” ibaresini ekleyerek nesih tarifine kayıtlar koymuştur.¹⁶ Aslında Sadrüşşerîa, İbnü'l-Hâcib'in neshin varlığını “ibahatu'l-asliye” ile gerekçelendirme gayretini eleştirmiştir. Sadrüşşerîa'ya göre nesih konusu, istishab deliliyle ilgili değildir. Şer’î bir hüküm gelmeden evvel helal/mubah olan bir şeyin haram kılınması, nesih olarak değerlendirilemez. Çünkü mensûh veya nâsîh olan hükümler, şer’î hükümlerdir.

2. Neshin Varlığı

Sadrüşşerîa, neshin varlığını Yahudilerin reddettiğini,¹⁷ Müslümanlardan bazılarının da bu görüşte olduğunu nakletmektedir. Tahrif edilmiş Tevrat'ın hükmünü ortadan kaldıran nesih olayını Yahudilerin inkâr etmelerini normal bulan Sadrüşşerîa, Müslümanların neshi reddetmesinin düşünülemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre sonraki şeriatlar, öncekilerin hüküm açısından sürelerinin bittiğini ifade eder. Hz. Musa ve Hz. İsa'nın, kendilerinden sonra gelecek peygamberi müjdeledikleri Kur'an'da sabittir. Sadrüşşerîa, neshin varlığını savunmakta ve neshin ispatı için akli ve nakli

¹³ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *Mahsul*, thk. Taha Cabir Ulvânî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 3:282.

¹⁴ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 3:344.

¹⁵ Osmân b. Ömer İbnü'l-Hâcib, *Muhtasar*, thk. Muhammed Baka (Riyad: Dârü'l-Medenî, 1986), 2:489.

¹⁶ İbnü'l-Hâcib, *el-Muhtasar*, 2:489.

¹⁷ Yahudiler, neshin, bedâ olduğu savından hareketle neshin, aklen ve şer'an mümkün olmadığını kabul ederler. Aklen mümkün olsa bile şer'an mümkün değildir. Çünkü Yahudiler, Hz. Musa'nın, kendisinden sonra şeriâtının bâki kalacağını söylediğini iddia ederler. Bk; Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, thk. Ebu Abdullah el-Âmîli (Beirut: Şirketü Ebnâi Şerif el-Ensârî, 2001), 13; Sadrüşşerîa, *et-Tavzih fi Halli Gavâmizi't-Tenkîh*, 2:69.

deliller getirmektedir. Sadrüşşerîa'nın nesih tarifinin merkezinde Şâri'in ilmi, İbnü'l-Hâcib'in nesih tarifinde ise insanların ilmi vardır.¹⁸

Sadrüşşerîa'nın neshin isbatına yönelik sunduğu akli delil şöyledir:¹⁹ Akıl, memurun bih (emredilen) olan bir şeyi hasen, menhiyyun anı (yasaklanan) olan bir şeyi de kabih kılabilir. Yine akıl, bedâ²⁰ ve cehle peşe peşe maruz kalabilir. Hâlbuki Hz Âdem'in şeriatında kendi cüzünden biriyle evlilik (Hz Âdem ile Havva'nın izdivâcı) ve kardeşin kardeşe evliliği helal iken sonraki şeriatlarda bu hüküm nesih edilmiştir. Kimsenin inkâr edemeyeceği bu hükümdeki emir vücub içindir, beka için değildir. İki delil arasında tearuz vâki değildir. Bilakis ikinci delil (nâsîh), birinci delilin (mensûhun) hükmünün süresini beyândır.²¹ Sadrüşşerîa'ya göre hayattan

¹⁸ Seyyid Bey Muhammed, *Fıkıh Usûlüne Giriş/Medhal*, trc. Hasan Karayığit (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 138.

¹⁹ Nesih aklen mümkündür. (Cüveynî, Burhan, 2:250.) Nesih aklen imkânsız olsaydı, bu imkânsızlık neshin ya özünden ve şeklinden dolayı ya da kendisinden bir fesat doğmasından dolayı veya imkânsıza götürmesinden dolayı olurdu. Nesih, özü ve şekli yüzünden imkânsız değildir. Nesih, bir mefsedete veya çirkinliğe yol açması yüzünden de imkânsız olamaz. Çünkü Allah'ın, azimet dediğimiz mutlak emrini, kullarının maslahatı için ruhsat yoluyla hafifletmesinde yadırganacak bir şey yoktur. Bk; H. Yunus Apaydın, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi* (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994), 1:164. O Allah ki her türlü tasarrufu elinde tutan ve yaptıklarından dolayı da kimseye hesap vermeyendir. Ayrıca neshin aklen vukunda mahzur yoktur. Aklen varlığında mahzur olmayan her şey aklen caizdir. Bk; Muhammed Abdulazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an* (Halep: Matbaatü İsa el-Bâbî, t.y.), 187.

²⁰ "Gizli bir şeyin sonradan ortaya çıkması, kişinin bir konuda beliren birkaç görüşten birini tercih etmesi" mânalarına gelen bedâ, terim olarak "Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi" şeklinde tarif edilir. Bedâ telakkisi ilk olarak Şii çevrelerde ortaya çıkmıştır. Genellikle kabul edildiğine göre bedâ fikrini ilk defa ileri süren, Hz. Hüseyin'in intikamını almak suretiyle Ehl-i beyt taraftarları nezdinde itibar kazanan Muhtâr es-Sekafi'dir. Bk; Avni İlhan, "Bedâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 5 (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 291.

²¹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzih fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:64; Allah her şeye kadirdir. Gerek tekvinde gerek teşri de dilediğini mahveder, dilediğini isbat eder. Varlık âleminde siler, hükümden ıskat eder, izini de yok eder. Öncelikle tekvin hususunda görülüyor ki; Allah Teâla âlemde bir takım şeyleri fani kılıp izale ederken diğer bir takım şeyleri durduruyor veya yeniden vücuda getiriyor. Mesela bir milleti mahvediyor, diğer bir milleti yaşatıyor, aynı topluluk içinde Ali'yi öldürürken Veli'yi yaşatıyor, yeni birini dünyaya getiriyor. Aynı şekilde ticaretinde kâh zarar ettiriyor kâh kâr, rızkını kâh eksiltiyor, kâh artırıyor, ecelini, ömrünü kısaltıyor uzatıyor, saadetini şekavete veya şekavetini saadete dönüştürüyor. Tövbekârın defteri a'malinden seyyiatı siliyor hasenat yazıyor. İşte kâinat bir taraftan silinip diğer

sonra gelen ölüm gibi neshin hikmeti açıktır. Bu durumda bir şeyin iki ayrı zamanda hasen veya kabih oluşu mümkündür.²²

Sadrüşşerîa, neshi aklî delillerle izah ederken, Allah'ın ilminde değişme ihtimalini düşündüren bedâ tartışmalarına da girmekte, Pezdevî'nin bu konudaki açıklamalarını yetersiz bulmakta ve İbnü'l-Hâcib'e de cevap vermektedir. Sadrüşşerîa'ya göre nesih ve beda konusu, istishab deliliyle açıklanamamalıdır. Çünkü şer'î bir hüküm gelmeden evvel helal olan bir şeyin haram kılınması, nesih olarak görülmez. Hem mensûh hem de nâsîh olan hükümler, şer'î hükümlerdir. Dolayısıyla "eşyada asıl olan ibâhâdır" ilkesi gereği, İslam ahkâmı vaz' edilmeden evvel mubah olan ve toplumda geçerli olan örf ve âdetlerin tamamen veya kısmen kaldırılması, nesih değil; yeni bir şeyiatın/hükümün vaz' edilmesidir. Ayrıca neshin vukuu peygamberin hayatta olmasıyla kayıtlıdır ve nesihle yapılan değişiklik/tağyir, insanların bilgi ve davranışlarında meydana gelmektedir. Aksi halde Allah'ın ilminde değişiklik söz konusu değildir.²³

3. Neshin Mahalli

Sadrüşşerîa, Allah'ın birliği gibi aklî; meleklerin secde ettiğini²⁴ haber veren ayette olduğu gibi ihbârî ve hissî hükümlerde neshin olmayacağını, buna mukabil neshin mahallinin şer'î hükümler olduğunu ifade etmiştir. Sadrüşşerîa'nın neshin mahalli ile ilgili açıklamalarında Râzî'den etkilendiği görülmektedir. Buna mukabil Sadrüşşerîa'ya göre "Sana uyanları, kıyamet gününe kadar, inkâr edenlerin üstünde tutacağım"²⁵ ayetinde olduğu gibi şer'î hükümler içerisinde te'bid (ebedilik) ifade edenlerinde nesih olmaz.²⁶ Sadrüşşerîa'nın bu ifadesiyle "te'bîd (ebedilik) ifade eden lafızların neshi de caizdir" diyen Râzî'ye cevap verdiği anlaşılmaktadır. Zira Râzî, te'bîd manası taşıyan lafızların gelecek bütün zamanları kapsadığı gibi umumi lafızlarda

tarafından yazılan bir kitap gibidir. Böyle iken kâinatın nizamında bir kusur meydana gelmez. Tekvinde böyle olduğu gibi teşri hususunda da böyledir. Allah teala bir zaman için meşru kıldığı hükümlerin bazısını diğer bir zaman için nesheder. Bk; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 297.

²² Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:66.

²³ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:65-66.

²⁴ el-Hicr, 15/30.

²⁵ Âli İmrân, 3/55.

²⁶ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:66.

tüm fertlerini kapsadığı, ikisinden birinin tahsisi caiz ise diğersinin tahsisi de caiz olacağı görüşündedir.²⁷

Sadrüşşerîa'ya göre vaktin tamamlanmasından önceki nesih, bedâdır. Bu durumda hüküm te'bîd (ebedilik) ve tevkît (sınırlılık) hakkında mutlak olur.²⁸ Sadrüşşerîa'ya göre şer'î hükümlerde neshin mümkün olduğu/cereyan ettiği hususunda itikad yeterlidir. “Nesih, ancak fül/amelden sonra olur” görüşündeki Mu'tezile'nin aksine ona göre neshin amelden önce veya sonra olması arasında fark yoktur. Sadrüşşerîa, Mu'tezile'nin bu iddiasına Hz. İbrahim'in çocuğunu kesme emrinin fiilden önce neshedilmesi örneğiyle cevap vermiştir.²⁹

Sadrüşşerîa, bir âyetin hem hükmen hem de lafzen neshinden başka hükmü baki kalarak lafzının veya lafzı korunarak hükmünün nesih edilebileceği görüşünü kabul etmiştir. O, Kur'an'ın Sünneti nesih edeceği görüşünü kabul ederken Sünnet'in Kur'an'ı nesih etmesi fikrine temkinli yaklaşmaktadır.³⁰ Ona göre Sünnet'in Kur'an'ı nesih edebileceği kabul edilse bile bu nesih Kur'an'ın nazmına değil hükmüne yöneliktir. Sadrüşşerîa, bu konuda Kur'an'ın ancak Kur'an'la nesih edileceğini, Sünnet'in Kur'an'a tâbi olduğunu, onun mücmelini açıkladığını ve Sünnet'in ancak Sünnet'le nesih edileceğini kabul eden görüşüyle İmam Şâfiî'nin görüşüne yakın bir duruş sergilemiştir.³¹

Sadrüşşerîa'ya göre bir hüküm neticeleri açısından daha hafif, daha ağır veya müsavi bir hükümle nesh edilebilir. Hatta yerine yeni bir hüküm vaz' edilmeksizin de nesih edilebilir.³² Nitekim namazda Kudüs'e yönelme hükmü, yerine yenisi (Kâbe'ye yönelme) konularak,³³ kurban etlerini saklama yasağı³⁴ hükmü ise yerine yenisi konmaksızın nesih edilmiştir.³⁵

²⁷ Mahmud Muhammed el-Hantûr, *en-Neshu inde'l-Fahri'r-Râzi* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2002), 71.

²⁸ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:66.

²⁹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:67.

³⁰ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:67.

³¹ Muhâmmed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risale*, thk. Ahmed Şâkir (Kahire: y.y. 1940), 106.

³² Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:67.

³³ el-Bakara, 2/143-144.

³⁴ Buhârî, *Kitâbu'l-Edâhî*, 5569.

³⁵ Ferhat Koca, “Nesih” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 583.

4. Nass Üzerine Ziyâde ve Nesih

Hükmün tebeddülü demek³⁶ olan nass üzerine ziyâdenin nesih olup olmayacağı hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Mübeddel, şer'î hüküm olduğunda nass üzerine ziyâdenin nesih olacağına,³⁷ beş vakit namazı altı yapmak gibi müstakil bir ibadete yapılan ziyâdenin ise nesih olmayacağına cumhur ittifak etmiştir. Cüz'ün ziyâdesi, şart ziyâdesi ve mefhûmu muhalefeti ortadan kaldıran bir ziyâde gibi ğayri müstakil bir ziyâdenin nesih olup olmayacağı ise ihtilafıdır.³⁸

Usûlcüler arasında meydana gelen bu konudaki tartışmaların ana nedenlerinden birincisini “nass”³⁹ kavramına hamledilen/yüklenilen mana, ikincisini ise şer'î delillerin sübût ve delâlet yönünden kat'î-zannî ayırımına tabi tutulması oluşturmaktadır. Nass, genel olarak hükmün aslı kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet lafızlarını ifade ederken, özel olarak ise fıkıh usûlünde lafzın manaya delâlet türlerinden birini ifade etmektedir.⁴⁰ Fukahâya göre nass, anlamına açıkça (net olarak) delâlet eden ve kelamın asıl sevk sebebi

³⁶ Nass üzerine ziyade ile ilgili muhtar olan Ebu'l-Hüseyn'e dayanan Râzî ve İbnü'l-Hâcib'in de tercih ettiği bu tariftir. Bk; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:68.

³⁷ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:69.

³⁸ Râzî, *Mahsul*, 3:364; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:68; Teftazânî, *Şerhü't-Telvih ale't-Tavzîh*, 2:71; Nass üzerine ziyâde ile ilgili altı farklı görüş vardır; *Birinci görüş*; Nass üzerine ziyâde Hanefiler'e göre nesihdir. *İkinci görüş*; Nass üzerine ziyâde Şâfiler'e göre nesih değildir. *Üçüncü görüş*; Yapılan ziyâde mefhûmu muhalefeti ortadan kaldırırsa nesih olur. *Dördüncü görüş*; Kadı Abdülcabbar'a göre yapılan ziyâde mezid aleyhi şer'î yönden değiştiriyorsa nesih olur. *Beşinci görüş*; Gazzâlî'ye göre yapılan ziyâde ile mezid aleyh tek hüküm altında birleştirilirse nesih olur. *Altıncı görüş*; yapılan ziyâde şer'î bir delille sabit olan şer'î bir hükmü kaldırırsa nesih olur. Bk; İbnü'l-Hâcib, *el-Muhtasar*, 2:565-566; Teftazânî, *Şerhü't-Telvih ale't-Tavzîh*, 2:71.

³⁹ İslâm ilimlerinde nass (çoğulu nusûs) denilince genellikle Kur'an ve Sünnet'in lafızları kastedilir. Nassın bu anlamdaki kullanımında âmm-hass, mutlak-mukayyet olması veya delâletinin zannîliği-kat'îliği gibi hususlar söz konusu edilmeksizin dildeki bütün özellikleriyle lafız kastedilir. Bk; H. Yunus Apaydın, “Nass” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 391.

⁴⁰ Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş-Muhammed Mısıri (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, t.y.), 908.

olan,⁴¹ te'vîl, tahsîs ve neshe ihtimali bulunan lafızdır.⁴² Müttekellimîne göre ise te'vile ihtimali bulunmayan lafızdır.⁴³

Şer'î edillenin sübût ve delâlet açısından kat'î-zannî ayırımına tabi tutulması, diğer Hanefiler'de olduğu gibi Sadrüşşerîa'nın da nass üzerine ziyâde konusuna yaklaşımının temelini teşkil etmektedir. Çünkü nass üzerine ziyâde, nassların hâss ve mutlak lafızlarıyla haber-i vâhid arasında teâruz olması halinde söz konusu olur. Hanefiler, hâss ve mutlak lafızla amel mümkün iken ona haber-i vâhidle ziyâde yapılamayacağı, hâss ve mutlakın tercih edileceği⁴⁴ bir kere tahsîse uğramış âmm lafzın delâlet yönünden kat'iyeti ortadan kalkıp zannî olacağı için artık o nassa ziyâdenin caiz olacağı görüşündedirler.⁴⁵

Kitabın âmm ve zâhirini kat'î sayan Hanefiler'den biri olan Sadrüşşerîa'ya göre kitap ile tearuz eden haber-i vâhîde itibar edilmez ve bu durumda haber-i vâhid terk edilir. Zira kitap kat'î, haber-i vâhid ise zannîdir. Bu nedenle zannî olan haberle kitap ne neshedilir ne de ona ziyâde yapılır.⁴⁶ Meselâ, “Keserken Allah'ın adını ansın veya anmasın müslümanın kestiği helâldir”⁴⁷ hadisini Hanefiler, “Kesilirken Allah'ın adı anılmayan şeyleri yemeyin” (el-En'âm, 6/121) meâlindeki âyetin umumunu tahsis edecek kuvvette görmemişler ve buna dayalı olarak kesildiği sırada kasten besmele çekilmeyen hayvanın yenilmesini helal saymamışlardır. Buna mukabil Şâfîîler hayvanı keserken besmele çekmeyi sünnet olarak kabul etmişler ve kasten besmelesiz kesilen hayvanın yenilmesini helâl saymışlardır. Onlara

⁴¹ Cürcânî, *Ta'rifat*, 241.

⁴² Celaleddin es-Suyûtî, *Mu'cemu Makâlîdî'l-Ulum fi'l-Hudûd ve'r-Rusûm*, thk. Muhammed İbrahim Ubâde (Kahire: y.y.2004), 63.

⁴³ Cürcânî, *Ta'rifat*, 241; Murat Şimşek, “Hanefî Fakîhlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6, sy. 13, (Nisan 2009): 105.

⁴⁴ Meselâ abdest âyetindeki yıkama ve mesh bilinen bir fiile mahsus lafızlardır. Bundan dolayı abdestin cevazını niyet ve besmeleyle ilişkili kılmak hâss lafızla amel etmemek anlamına gelir. Bk; H. Yunus Apaydın, “Haber-i Vâhid” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 14 (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 361.

⁴⁵ Hanefiler'e göre, tahsîse uğramadığı sürece Kur'an'ın umum ve mutlak lafızlarının delâleti kat'îdir. Haber-i vâhid ise zannî bir delildir. Hanefî usûlcülere göre nassa ziyâde meselesinde nass kavramından maksadın “kat'î bir şekilde sabit olmuş ve delâletinde de kesinlik bulunan dinî metinler olduğu sonucuna varılabilir. Bk; Şimşek, “Hanefî Fakîhlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi”, 106.

⁴⁶ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:68.

⁴⁷ Zeylâi, 4:183.

göre bu konudaki hadisler, âyeti tahsis etmiştir.⁴⁸ Râzî'ye göre ise kitabın umumu ile haber-i vâhid teâruz ettiğinde haber-i vâhid hass olduğundan umuma takdim edilir. Çünkü umum haber-i vâhide takdim edilirse haber-i vâhidin tamamını amelden düşürür.⁴⁹ Râzî, nâsihin en önemli özelliğinin nassa mukarin olmaması gerektiğini zikrettikten sonra haber-i vâhidin de mukarin değil müstakil muhassis olduğunu ifade etmiş ve haber-i vâhid gibi zanni bir delil ile kitab gibi kati delilin nesih edilmesinin uygun olmadığını söylemiştir.⁵⁰ Sadrüşşerîa'ya göre mütevatir sünnet haber-i vâhidle nesih edilemezken meşhur sünnetle nesih edilebilir.⁵¹

Hanefî âlimler, genel olarak hükmün vasfının neshini de nesih çeşitleri arasında saymışlardır. Bu nesih çeşidini nassa ziyâde olarak yorumlamışlardır. Şâfiî âlimlerin öncülük ettiği cumhur ise hükmün vasfının neshini, âmmin tahsisi olarak kabul etmişlerdir. Bunun sonucu olarak da hükmün vasfının haber-i vâhid ve kıyâsla nesih edilebileceği görüşünü benimsemişlerdir. Cumhur ile Hanefîler arasındaki bu görüş farklılığının sonucu, abdestte besmele, niyet, tertip ve peş peşelikle, şâhid ve yeminle hüküm, celde cezasına sürgün ilâvesi, tavafın cevazının tahâret şartıyla, rükû ve secdenin cevazının "tuma'nine" ve ta'dil-i erkân şartıyla kayıtlanması gibi meselelerde ortaya çıkmaktadır.⁵²

Mesela; Şâfîler, muhâlaa yoluyla boşamayı fesh, Hanefîler (Pezdevî metnini esas alarak) muhâlaayı bir talak saymışlardır. Sadrüşşerîa, ayette geçen "fâ" harfinin takip manasına hass bir lafız olması ve yine aynı ayette fesh'ten bahsedilmemesi, aksine talak lafzının zikredilmesi (el-Bakara, 2/230) ve atfin lafız üzerine olması gerektiğini öne sürerek Şâfîler'in bu görüşünü reddetmiş ve nass üzerine ziyâde olarak değerlendirmiştir.⁵³ Râzî'ye göre de muhâlaa, fesh değil bir bâin talaktır. Râzî'nin naklettiğine göre Hz. Ali (40/661), Hz. Osman (35/656), Abdullah b. Mes'ûd (32/652-53), Şa'bî (104/722), Nehâî (96/714), Atâ (114/732), İbnü'l-Müseyyeb (94/713), Şüreyh (80/699 [?]) ... Ebu Hanife (150/767) bu görüştedir. İmam Şâfiî (

⁴⁸ Apaydın, "Haber-i Vâhid", 361.

⁴⁹ Râzî, *Mahsul*, 3:86.

⁵⁰ Râzî, *Mahsul*, 4:438.

⁵¹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:68.

⁵² Apaydın, "Haber-i Vâhid", 361.

⁵³ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 82.

204/820) ve Ahmed b. Hanbel (241/855) ise muhâlaanın fesh olduğu görüşündedirler.⁵⁴

Sadrüşşerîa, nass üzerine ziyâde ilgili olarak İbnü'l-Hâcib'in verdiği üç örneği değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu örneklerden birincisinde ifade edilen "*sabah namazına bir rekât ziyâde edilmesi durumunda nesihi olur*" görüşünü doğru bulan Sadrüşşerîa, İbnü'l-Hâcib'in diğer iki örnekteki (sırasıyla haddi kazife 20/yirmi celde ile şahitliğe yemin ziyadesi) görüşlerini eleştirmiştir.⁵⁵

Netice de Sadrüşşerîa, nass üzerine ziyâde konusunda Hanefîler'in çizgisinde kalmış, Pezdevî'nin bu husustaki görüşlerini izah etmiş, bazı noktalarda Râzî'nin görüşlerini tercih etmiş ve İbnü'l-Hâcib'i eleştirmiştir. Sadrüşşerîa'nın anlayışı sonucu şu hususlar nesh kapsamındadır:

1. Namazın rekâtlerine bir rekât daha ilave edilmesi,
2. Yemin ve zıhardaki köle keffaretine mümin olma şartının eklenmesi,
3. Zina eden bekârın celde cezasına sürgünün ilave edilmesi,
4. Davalarda şahitliğe yeminin eklenmesi,
5. Namazda fâtiânın ve tavafta abdestin rükün sayılması nesihtir.

Sadrüşşerîa'ya göre gerek muttasıl/bitişik, gerekse munfasıl/ayrı olarak haber-i vâhid ve kıyasla yapılan ğayri müstakil ziyâdeler, nassdan bir cüz'ü, şartı veya mefhûm-ı muhalefeti kaldırmak suretiyle yapılmış olduğundan bu tür (ğayri müstakil) ziyâdeler ister sebepte ister hükümde meydana gelsin beyân-ı tebdildir/nesihtir.⁵⁶

5. Tahsis ve Nesih

Lügatte tahsis; '*daraltmak, belirlemek, kararlaştırmak, bir şeyi diğer şeylerden ayırt etmek, cümlelerin bir kısmını bir hüküm ile ayırt etmek,*⁵⁷ *tek bir şey veya belirli bir sayı üzerine kasretmek*⁵⁸ manalarına gelir.

Istılahta ise tahsisin birkaç şekilde tarifi vardır; Abdulaziz el-Buhârî'ye (730/1330) göre tahsis; *âmm lafızla kastedilmeyen mananın beyânıdır*, '*hitabın içine aldığı şeylerden ihraçtır*', '*umum için vaz' olunan*

⁵⁴ Râzî Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998), 6:447.

⁵⁵ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:68.

⁵⁶ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 70.

⁵⁷ Abdulaziz Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 1:306.

⁵⁸ Râğib el-İsfahani, *Müfredatü Elfazül-Kuran* (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1992), 150; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7:24.

lafızla murad edileni tarif etmektir ki o da ancak husustur.’⁵⁹ Râzî’ye göre tahsis; “hitabın kapsadığı şeylerden bir kısmını ondan çıkarmaktır.”⁶⁰ Ebü'l-Hüseyin el-Basrî’ye (436/1044) göre tahsis; ‘hitabın kapsadığı şeylerden bir kısmını mukarin bir delil ile ondan çıkarmaktır.’⁶¹ İbnü'l-Hâcib ise tahsisi; “âmm lafzın, cüzlerinden bir kısmına kasrıdır”⁶² şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlara bakıldığında bu konuda Râzî’nin Mutezile’den etkilendiği, İbnü'l-Hâcib’in ise Hanefiler’e yakın olduğu söylenebilir.⁶³

Sadrüşşerîa tahsisi, âmmin kasrı başlığında ele almıştır.⁶⁴ Ancak tahsis, bazen neshin kapsadığı durumlarda da kullanılır. Bu kullanım terahiliğin yokluğuyla kayıtlı da değildir. Bundan dolayı nesih bir tahsistir denilebilir. Bazen de tahsis, terahiliğin yokluğuyla kayıtlanarak gerçek anlamında kullanılır. Burada da müstakil, müterahi olup olmaması arasında fark gözetilmeksizin muhassıs sayılmıştır. Aslolan görüş, tahsisin ancak gayrı müterahi için kullanımı olduğuna göre müterahi ile yapılan işlem tahsis değil, nesih olur. Nesih, bedâ’dan farklı olduğu gibi tahsis’ten de farklı olup, aralarında onları birbirinden ayıran birtakım farklar vardır. Mesela nesih, bütün fertlerin hükmünü iptal ederken; tahsis, fertlerin yalnız bir kısmından hükmü iptal eder. Nesih, sadece kitap ve Sünnette olduğu halde; tahsis, ikisi dışında da gerçekleşebilir. Nesih, haberî cümlelerde değil, sadece hükümlerde gerçekleşirken; tahsis, hem hükümlerde hem de haberî yargılarda meydana gelebilmektedir.⁶⁵

Genel anlamda Hanefiler’in tahsis için kullandıkları tarif şudur; ‘Kendisine bitişik müstakil bir delil ile âmmi, delalet ettiği anlamlardan bir kısmı üzerine hasretmektir.’⁶⁶ Tarifte, “müstakil” sözüyle istisna, şart, gaye ve sıfattan; “bitişik” (mukterin) sözüyle de nesihden kaçınılmıştır. Hanefiler’e göre müstakil delilden maksat, kelam, his ve akıl⁶⁷ iken Sadrüşşerîa ise

⁵⁹ Abdulaziz Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 1:306.

⁶⁰ Râzî, *Mahsul*, III, 7.

⁶¹ Ebu'l-Hüseyin el-Basrî, *Mutemed* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1:252; Abdulaziz Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 1:306; İbnü'l-Hâcib, *el-Muhtasar*, 2:235

⁶² İbnü'l-Hâcib, *Muhtasar*, 2:235.

⁶³ Teftazânî, *Şerhü't-Telvih ale't-Tavzih*, 1:76.

⁶⁴ Sadrüşşerîa, *et-Tavzih fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 90.

⁶⁵ Subhi Salih, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-İlim, 2000), 262-263.

⁶⁶ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, 1:142; Cürçânî, *Ta'rifat*, 40.

⁶⁷ Sadrüşşerîa, *et-Tavzih fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:70; Âlimler, tahsis delillerini şöyle tasnif etmişlerdir; Cessâs’a göre Kur’an, sünnet, icmâ, akıl, haber-i vâhid ve kıyas; Gazzâlî’ye göre his, akıl, icmâ, hususi nass, mefhum, Hz. Peygamber’in fiil ve takriri, âdet, sahâbî mezhebi ve hususi sebep; Ebü'l-Hüseyin el-Basrî, Ebü İshak eş-

müstakil delilden maksat, söz, akıl, his ve âdettir. Hissin tahsis delili olmasına gelince; çünkü duyular, âmm lafzın kapsamına giren tüm fertlerin mütekellim tarafından kastedilmediğine delâlet eder.⁶⁸ Aklın tahsis delili olmasına gelince; çünkü akıl, âmm lafızla onun fertlerinden bir kısmının kastedildiğine hükmeder.⁶⁹

6. Şer'u Men Kablenâ ve Nesih

Fıkıh usûlü eserlerinde eş-şeriatü's-sâlîfe ve eş-şeriatü's-sâbika gibi isimlerle ifade edilen ve lügatte "bizden öncekilerin şeriatı/şeriatları" manasına gelen şer'u men kablenâyı,⁷⁰ Sadrüşşerîa'nın şer'î bir delil olarak kabul etmemesinin temelinde nesih anlayışı vardır. Ona göre Kur'an, kendinden önceki şeraitleri nesih etmiş/hükümlerini kaldırmıştır. Sadrüşşerîa'nın bu konuda Râzî'den etkilendiği âşikardır. Nitekim Râzî de şer'u men kablenâyı delil olarak kabul etmediği gibi şer'u men kablenâyı delil olarak kabul edenlere akli istidlallerle cevap veren bir âlimdir. Râzî'ye göre şer'u men kablenâ delil olsaydı Hz. Muhammed, her hangi bir iş hususunda vahiy beklemez, geçmiş şeriatları araştırırdı. Geçmiş şeriatların kitapları

Şirâzî, Ebü'l-Hattâb el-Kelvezânî, Alâeddin es-Semerkindî ve Karâfî gibi usulcülere göre akli ve nakli (şer'î, sem'î); Fahreddin er-Râzî ve Kâdî Beyzâvî akıl, duyu ve nakli deliller, tahsis edici delillerdir. Bk; Ferhat Koca, "Tahsis" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (Ankara: TDV Yayınları, 2006) 433.

⁶⁸ Meselâ, "Biz onlara kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yeri (Mekke) mekân vermedik mi?" ve "-Belkıs'a- her şey verilmiş ve onun büyük bir tahtı var" mealindeki âyetlerde geçen "her şey" ifadesi sözü edilen bölge ve kişinin içinde bulunduğu zaman ve mekân boyutuyla sınırlı olup şâri bu sınırlandırmayı baştan itibaren kastetmiştir; zira duyular, Mekke halkına ve Belkıs'a varlık âlemindeki her ürünün veya her şeyin verilmediğini gösterir. Bu örneklerde his yoluyla tahsisin kabul edilmemesi durumunda şâriin haberlerinde gerçeğe aykırılık söz konusu olurdu. Bk; Koca, "Tahsis", 433.

⁶⁹ Meselâ, "O her şeyi yarattı" (En'âm, 6/101) âyetindeki "her şey" tabirinin umumi ifadesi Allah'ın zât ve sıfatlarını da içermekle birlikte O'nun zât ve sıfatlarının yaratılması aklın mümkün değildir. Bu durumda söz konusu âyet, "Allah -kendi zât ve sıfatları dışında- her şeyin yaratıcısıdır" şeklinde tahsis edilir. Bk; Koca, "Tahsis", 433.

⁷⁰ Abdurrahman bin Abdullah Dervîş, *eş-Şerâ'iu's-Sâbika ve medâ Hücciyetihi fi Şerâyi'il-İslâmiyye* (Riyad 1990); Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku Ve "Önceki Şeriatler" Eski Hukukumuzda Önceki İlahî Hukuk Sistemlerinin Yeri* (İstanbul 2010); İbrahim Kâfi Dönmez, "Şer'u Men Kablenâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 15; bk.; Süleyman Taşkın, "Beşinci Ve Altıncı Yüzyıl Hanevî Usulcülerleriyle Karşılaştırmalı Olarak Gazzâlînin Delil Teorisinde Şer'u Men Kablena Ve Sahâbî Kavli" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009).

muharrefdir. Bir Müslüman muharref bir şeriata nasıl uyabilir. Peygamber recimle ilgili hükmü koyarken Tevrat'a müracaat etmemiştir. Kendi şeriatında bir hüküm koymuştur. Şer'u men kablênâ, muteber bir delil olsaydı, müctehidler kitap ve sünnette bulamadıkları konularda ictihada/kıyasa başvurmazdı. Hâlbuki Muaz hadisi bu duruma aykırıdır. Peygamberimiz Muaz'a hükmünü kitap ve sünnette bulamadığın zaman Tevrat'a veya İncil'e müracaat et diyebilirdi. Şer'u men kablênâ delil olsaydı bizim tıpkı Kur'an gibi Tevrat ve İncil'de hıfz etmemiz gerekirdi.⁷¹

Sadrüşşerîa, *Tavzîh*'te şer'u men kablênâyı belirli şartlar altında şer'î delil olarak kabul eden bazı usûl âlimlerinin ve şer'î delil olarak kabul etmeyenlerin görüş ve delillerini şöyle sıralamıştır;⁷²

Şer'î delil olarak kabul edenlerin bazılarına göre şer'u men kablênâ, hakkında nesih olduğuna dair bir delil kâim oluncaya kadar delildir. Bu görüşte olanların delilleri “İşte bunlar Allah'ın doğru yola eriştirdikleridir, onların yoluna uy”⁷³ ve “... önünde bulunan Tevrat'ı doğrulayan İncil'i sakınanlara öğüt ve yol gösterici olarak verdik”⁷⁴ ayetleridir.

Şer'u men kablênâyı şer'î delil olarak kabul etmeyenlerin delilleri ise “Her biriniz için bir yol ve bir yöntem kıldık”⁷⁵ ayetidir. Bu görüşü paylaşan âlimlere göre geçmiş şariatlar evrensel/umumi değil, bölgesel veya kavimseldir/hususidir. Bazılarına göre ise “Sonra bu Kitap'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır”⁷⁶ ayetidir. Zira miras, varis için ona

⁷¹ Râzî, *Mahsul*, 3:263-272

⁷² Sadrüşşerîa'nın konuyla ilgili görüşleri Pezdevî'nin görüşlerinin özeti mahiyetindedir. Bk.; Pezdevî, *Usûlü Pezdevî*, 3:215.

⁷³ el-Enam, 6/90; “İşte bunlar Allah'ın doğru yola eriştirdikleridir, onların yoluna uy, “Sizden buna karşılık bir ücret istemem, bu sadece herkes için bir hatırlatmadır” de.” (فَيَهْدَاهُمْ أَقْتَدِهِ)

⁷⁴ el-Maide, 5/46; “Onların izi üzerine arkalarından Meryem oğlu İsa'yı, ondan önce gelmiş bulunan Tevrat'ı doğrulayarak gönderdik. Ona, yol gösterici, aydınlatıcı olan ve önünde bulunan Tevrat'ı doğrulayan İncil'i sakınanlara öğüt ve yol gösterici olarak verdik.” (وَمُصَدِّقًا لِمَا نَبَّأَ بِدِينِهِ)

⁷⁵ el-Maide, 5/48; “Kur'an'ı, önce gelen Kitap'ı tasdik ederek ve ona şahid olarak gerçekle sana indirdik. Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet; gerçek olan sana gelmiş bulunduğu göre, onların heveslerine uyma! Her biriniz için bir yol ve bir yöntem kıldık; eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı, fakat bu, verdikleriyle sizi denemesi içindir; o halde iyiliklere koşun, hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size bildirir.” (لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا)

⁷⁶ Fâtır, 35/32; “Sonra bu Kitap'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi orta davranır, kimi de, Allah'ın izniyle, iyiliklere koşar. İşte büyük lütuf budur.” (ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا)

özel bir milk olur. Hz. Muhammed'in şeriatı bize mirastır ve onunla amel ederiz. Kaldı ki Hz. Muhammed'in "*Musa (as) yaşasaydı, bana tabi olmaktan başka yolu olmayacaktı*"⁷⁷ sözü de bu hususa delil teşkil eder.⁷⁸

İbnü'l-Hâcib, şer'u men kablenâyı delil kabul edenlerden biridir. Ona göre Hz. Muhammed, bi'setten evvel şer'u men kablehu ile amel etmiştir. Kâh namaz kılmış kâh tavaf yapmıştır. Bi'setten sonra ise neshe uğramayan şer'u men kablenâ, ıstışâbu'l-hal deliliyle kâim olmuştur. Şer'u men kablenâ ile istidlali sahih sayan İbnü'l-Hâcib, görüşünü desteklemek için şu delilleri sıralamıştır;

1. Peygamberimiz: "*Kim uyur veya unutursa hatırladığında namazını kılsın*"⁷⁹ buyurmuş sonrada "*Beni zikretmek için namaz kıl (Ey Musa)*"⁸⁰ ayetini okumuştur.

2. Kur'an'ın geçmiş şeriatları neshettiği hususunda cumhurun icma'ı, imanî konularla ilgilidir, ameli konularla ilgili değildir.

Sadrüşşerîa'ya göre serdedilen delillerin tamamında nesih, tağyir manasına değil, hükmün müddetini beyân olarak ele alınmıştır. Sadrüşşerîa, "*bize göre de nesih hükmün müddetini beyândır*" dedikten sonra şu itirazda bulunmuştur. Geçmiş şeriatların kitapları tahrif edildiği için delil olarak kullanılamaz. Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssalardan ibret almaya gelince, bu kıssalarla amel şer'u men kablenâ deliline değil, Kur'an'ın onayına yani nassa dayanır.⁸¹

Değerlendirme ve Sonuç

Nesih konusunu mezhep (Hanefi) eksenli işleyen Sadrüşşerîa, konuyla ilgili Yahudilerin ve Mu'tezile'nin iddialarını çürütmek noktasında Pezdevî, Râzî ve İbnü'l-Hâcib'in açıklamalarını tatmin edici bulmamıştır. Bu bakımdan kendisi nakli, akli ve lügavi delillerle Yahudilere ve Mu'tezile'ye cevaplar verme gayretine girmiştir.⁸² "*Nesih, hükmün müddetini beyândır*" diyen Sadrüşşerîa'ya göre nesih, Allah açısından hükmün beyânı, kul

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Komisyon (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 22:468/Hadis no; 14631; "*Eğer Musa (as) yaşasaydı bana uyardı.*"

لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا لَمَا وَسَعَهُ إِلَّا آتِبَاعِي

⁷⁸ İbnü'l-Hâcib, *el-Muhtasar*, 3:267-270.

⁷⁹ Darimi, Ebu Muhammed Abdullah, *Sünen-i Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni, 2000), 2:783/Hadis no; 1264;

“مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا، فَلْيَصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا”

⁸⁰ Taha, 20/14:

“وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي”

⁸¹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 346.

⁸² Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, 2:70.

açısından hükmün tebdilidir. Sadrüşşerîa, bu bakış açısıyla nesih konusuna farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre nesih, beyân-ı tağyîr (önceki hükmü değiştirme) değil, beyân-ı tebdildir (önceki hükmü kaldırmadır). Yine ona göre neshin mahalli, şer'î hükümlerdir. Dolayısıyla, aklî, hissî ve ihbârî konularda nesih vâki olmaz.

Sadrüşşerîa, yemin ve zıhardaki köle keffaretine mümin olma şartının eklenmesi gibi birçok mesele ile furu' fıkha yansıyan nass üzerine ziyadeyi ilke olarak nesih olarak kabul etmiştir. Bu görüşünün temelinde kitabın kat'î, haber-i ahadın zannî olması ilkesi vardır. Ona göre zannî bir delil, kat'î bir delili nesh edemeyeceği gibi tahsiste edemez.

Tahsis, fıkıh usûlünde iki şekilde kullanılmıştır. Mutlak manada kullanımı bir nevi nesih olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte tahsis, terahiliğin yokluğuyla kayıtlanarak gerçek anlamında kullanıldığında yani mutlak olarak kullanılmadığında nesihden farklıdır. Bu durumda müstakil delil, müterahi olup olmaması arasında fark gözetilmeksizin muhassıs sayılmıştır.

O, Kur'an-ı Kerim'in tahrif edilmiş Tevrat ve İncil karşısında konumunu belirleyen nesih ilkesinden hareketle şer'u men kablenâ ile istidlali caiz görmemiş ve şer'u men kablenâyı muteber bir delil olarak saymamıştır.

Evaluation and Conclusion (Nesh (Abrogation))

Sadrüşşerîa, who dealt with the subject of "Nasih" in madhab centered way, did not find the explanations of Pezdevî, Râzî and İbnü'l-Hâcib satisfying concerning to disprove the arguments of Jewish and Mu'tezile. From this point of view he strived for answering with naqly, aqly and lexical evidences. The declaration of hukm (*Hukm* is a reference to the [Islamic commandments](#), derived and understood from [religious jurisprudence resources](#)) from the point of view of Allah is the declaration of hukm from the point of view of servant the change of hukm. Sadrüşşerîa with this point of view showed a different approach to nesh (abrogation of a hukm). According to him: Nesh is not the alteration of declaration (change of previous hukm) but change of declaration (abrogation of previous hukm). The room of nesh is for ahkam of sharia. Thus Nesh does not happen on mental, emotional and informative subjects.

Sadrüşşerîa accepted adding over nass (*Nass* is an [Arabic](#) word meaning "a known, or clear, legal injunction) as Nesh in principle in many subjects like adding being Muslim as a condition for oath and Zihar [Ziharis a term denoting a custom of the Arabs a jahili (pre-Islamic ignorance) form of divorce in which the husband says to his wife, "You are to me like my

mother's back"] Kaffarah (an act of prescribed atonement or penitence one has to do for making an error or mistake one has made). There is the principle that The Koran is absolute and al-khabar al-wahid is assumption of the truth on the basis of this opinion.

According to him: al-dhann-i delil (assumption of evidence) can neither nesh (abrogate) a conclusive evidence nor takhsis (literally means "strictly interpretation" takhsîs is a strictness or narrowness in interpretation, limiting the meaning through literal analysis). Takhsis was used in two ways in usul-u fiqh. Nevertheless takhsis is different from nesh when takhsis is used literally by being restricted by lack of suspension; that is to say when it is not used absolutely. The usage in absolute meaning was evaluated as Nesh.

Sadrüşşeria regarded deduction by şer'u men kablena (previous shariahs) as illicit and did not accept şer'u men kablena valid evidence starting from the point of view that nesh which determines the position of the Koran against the Torah and the Bible.

Kaynakça

192

- Abdulaziz el-Buhârî, Abdülazîz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr 'an usûli Fahrilislâm el-Pezdevî*. thk. Muhammed Mu'tasım billâh el-Bağdâdî, 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, 1994.
- Ahmed B. Hanbel. *Müsned*. thk. Komisyon, 45 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Apaydın, H. Yunus. "İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi. II, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994.
- Apaydın, H. Yunus. "Haber-i Vâhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 355-363. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Apaydın, H. Yunus. "Nass". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 392-393. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- el-Basrî, Ebu'l-Hüseyn, *el-Mutemed*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî; "el-Fusûl fi'l-usûl". Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfî'l-Kuveytiye, 1994.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifat*. thk. Komisyon. Beyrut; Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1985.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah. *Sünen-i Dârimî*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, 4 cilt. Riyad: Dârü'l-Muğnî, 2000.
- Dervîş, Abdurrahman bin Abdullah. *eş-Şerâ'iu's-sâbika ve medâ hücciyetihî fi'ş-şerâyi'il-islâmiyye*. Riyad 1990.

- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Şer’u Men Kablenâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 15-19. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslâm Hukuku Ve “Önceki Şeriatler” Eski Hukukumuzda Önceki İlahî Hukuk Sistemlerinin Yeri*. İstanbul 2010.
- Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’an Dili*. 10 cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- el-Hantûr, Mahmud Muhammed. *en-Neshu inde’l-Fahri’r-Râzî*. Kahire: Mektebetü’l-Âdâb, 2002.
- el-Kefevî, Ebu’l-Bekâ. *el-Külliyât*. thk. Adnan Derviş-Muhammed Mısri. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, t.y.
- eş-Şâfiî, Muhâmmmed b. İdris. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şâkir. Kahire: t.y. 1940.
- eş-Şirâzî, Ebû İshak. *el-Lüma fî usûli’l-fikh*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiye, 1985.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed es-Şâfiî. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdusselam, 2 cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiye, 1993.
- İbnu’l-Cevzi, Abdurrahman. *Nevâsihu’l-Kur’ân*. thk. Ebu Abdullah el-Âmili. Beyrut: Şirketü Ebnâi Şerif el-Ensârî, 2001.
- İbnü’l-Hâcib, Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *el-Muhtasar*. thk. Muhammed Baka, 3 cilt. Riyad: Dârü’l-Medenî, 1986.
- İbn Manzûr, Muhammed. *Lisânü’l-‘Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâr Sâder, 1992.
- İlhan, Avni. “Bedâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 290-291. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Koca, Ferhat. *“İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis”*. İSAM Yayınları, İstanbul 1996.
- Koca, Ferhat. “Nesih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 582-584. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat. “Tahsis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 432-434. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Pezdevî, Fahrü’l-İslâm Alî b. Muhammed. *Usûlü Pezdevî*. Kahire: Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, t.y.
- Râğıb, el-İsfahani. *“Müfredatü elfazıl-Kuran”*. Beyrut: Dârü’l-Kalem, 1992.
- Râğıb, el-İsfahani. *“el-Müfredât fî ğaribi’l-Kur’an”*. Beyrut: Dârü’l-Kalem, 1402.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *el-Mahsul*. thk. Taha Cabir Ulvânî. 6 cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1997.

- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mesud. *et-Tavzîh fi halli ğavâmizi't-tenkîh*. thk. Âlü Mustafa el-Misbâhî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1971.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl. *el-Usûl*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1973.
- Seyyid Bey, Muhammed. *Fıkıh Usûlüne Giriş/Medhal*. trc. Hasan Karayığit. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Subhi, Salih. *Mebâhis fi ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-İlim, 2000.
- Suyûtî, Celâleddîn. *Mu'cemu makâlidi'l-ulum fi'l-hudûd ve'r-rusûm*. thk. Muhammed İbrahim Ubade. Kahire: y.y. 2004.
- Şâtıbî, İbrahim b. Musa. *el-Muvâfakat*. thk. Ebu Ubeyde. Kahire: Daru İbn Affân, 1997.
- Şimşek, Murat. "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 6, sy. 13, (Nisan 2009).
- Taşkın, Süleyman. "*Beşinci Ve Altıncı Yüzyıl Hanefi Usûlcüleriyle Karşılaştırmalı Olarak Gazzâlinin Delil Teorisinde Şer'u Men Kablena ve Sahâbî Kavli*". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Teftazânî, Mesud b. Ömer. *Şerhü't-telviḥ ale't-tavzîh*. 2 cilt. Kahire: Mektebetü Sabîh, t.y.
- Zebîdî, Zeyneddîn Ahmed b. Ahmed. *Tacü'l-arus*. thk. Komisyon. İskenderiye: Dârü'l-Hidâye, t.y.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazim. *Menâhilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*. Halep: Matbaatü İsa el-Bâbî, t.y.